

ugyancsak bujdosásban keletkezett és ugyan-
csak *Atok* címet viselő 36 soros költeménye)
bizonyítja. És méltán hívja fel a figyelmet
a világozi fegyverletét előtti utolsó napokat
felidéző naplóversekre, amelyek e tragikus
időszak atmoszféráját a közvetlen átélés
hitelességével érzékeltetik.

Tamács Anna

L. Kiss Ibolya: Az asszony tragédiája.

Bratislava, 1966. Tatran. 101 l.

Madách Imre feleségének, Fráter Erzsé-
betnek irodalomtörténeti jelentőségét, *Az em-
ber tragédiája* keletkezésében betöltött szere-
pét számos Madách-tanulmány kutatta,
többnyire oly mértékben, ahogyan ezt a
Tragédia magyarázata megkívánta. Magának
Fráter Erzsébetnek azonban minden Madách-
ról szóló elemzésben másodrendű szerepet
juttatott. Őszinte szó és bátor állásfoglalás
az asszony alakjával kapcsolatosan kevés
hangzott el. Talán azért, mert egyéniségének
hatása bármily erős volt is, szerepe mégis
eltörpült a Tragédia alkotójának életsorsa
mellett.

Mivel Fráter Erzsébet alakját egyszerűbb
volt szimplifikálni, mintsem reális megvilá-
gításba állítani, a Madách-kutatók zöme —
minél közelebb volt időben témájához,
annál inkább — elfogadta a Madách-család
közlései nyomán azt az állítást, mely szerint
Fráter Erzsébet méltatlan volt férjéhez s
már együttélésük idején is többször meg-
csalta. Legerőteljesebben a költő anyja
(Majthényi Anna) és fia (Madách Aladár)
hangoztatta ebbeli véleményét.

Annál figyelemre méltóbb L. Kiss Ibolya
kötete, amely — talán éppen mert asszonyi
szemmel nézi a kérdést —, több mint száz
év megmerevedett irodalomtörténeti köz-
felfogásával szembeállva, új szempontok
szerint törekszik igazságot szolgáltatni e
korántsem másodrendű problémában. Célja
nem Fráter Erzsébet rosszul értelmezett
„igazolása”, vagy pusztá szenzációhajszolás,
hanem kései, de hiteles tanúk megszólal-
tatása annak érdekében, hogy a lehetőségig
tisztázza irodalmunk egyik nagy hatású műsá-
jának élettragédiáját. Felkereste a még élő
rokonokat, leszármazottakat, köztük olyano-
kat is, akik gyermekkorukban látták Fráter
Erzsébetet. Az utolsó dokumentum 1955-ben
kelteződött.

A visszaemlékezések és féltve őrzött le-
velek nyomán L. Kiss Ibolya meggyőző
eredményre jut: Fráter Erzsébet fokozatosan
támadó, alattomosan elhatalmasodó elmebaj
áldozata lett. Elfogadhatóan bizonyítja,
hogy Madách raboskodásának végzetes hó-
napjai (amelyekben Erzsébet harmadik gyer-

mejét várva, teljesen magárahagyatottan,
súlyos anyagi gondok közt, kiskorú gyerme-
keivel együtt nyomorgott és betegeskedett
a gazdag anyós szomszédságában), egy
életre kihatóan megviselték idegrendszerét.
Az irodalomtörténészek által különféleképp
megítélt levelein keresztül tulajdonképpen
a mániás-depressziós elmezavar jelentkezett
nála.

Igen erős bizonyíték a szerző érvelése
mellett az a tény, hogy bizonyos mérvű
terheltség már az első két Madách-gyermek-
ben is volt, a harmadik pedig hosszú évtize-
dekig élt a lipótmezei elmegyógyintézetben
s ott is halt meg. (Vö. Zsakó István: *Magyar
kiválóságok és családtagjaik elmebajainak
története*. CommBMMH 1965. 38—39. sz.
43—67.) A Madách-kutatók közül Balogh
Károly állította először minden orvosi szak-
vélemény közlése nélkül, hogy Fráter Er-
zsébet örült volt. Véleményünk szerint he-
lyesen hangsúlyozza L. Kiss Ibolya, hogy
a különböző írói és szakorvosi vélemények
nem azért tanúskodnak Erzsébet örültsége mel-
lett, mert groteszk magatartására ezt érezték
találó kifejezésnek, hanem mert ez az igazság.

Bár a kötet nem irodalomtörténeti szak-
könyv, legkevésbé sikerült részének mégis
azt a szakszerűtlen egybevetést érezzük, ahol
a szerző Fráter Erzsébet mentalitásának
kóros szimptomáit veti egybe különféle
orvosi szakmunkákból vett idézetekkel. Ösz-
szegezésül elmondhatjuk, hogy L. Kiss
Ibolya könyvét, — ha nem is fogadják el
teljesen —, de nem is mellőzhetik majd
a Madách-kutatók a jövőben.

Schéda Mária

**Bányai Kornél: Vasénekű testvéreim. Válogatott
versek. 1916—1934. Bevezette és válogatta:
Mátyás Ferenc. Bp. 1967. Magvető K. 285 l.**

Korunk egyik feladata a jogtalanul és
értelmetlenül elfelejtett arcok felidézése;
eltemetett költők, írók ébresztése, hiszen
a magyar irodalomnak is megvoltak a maga
mostoha gyermekei és áldozatai. Biztos kéz-
zel kell kiemelni az értéket a sok irodalmi
lim-lom közül; olyan értékeket, amiknek
fénye a vastag porrétegen is átsüt. Ilyen meg-
késített ébresztés a 33 éve halott Bányai
Kornél is. Megkésített különösen azért, mert
forradalmi hagyományaink sorait gazdagítja
feledésből kiemelt életműve. Mátyás Ferenc,
aki a kötetet sajtó alá válogatta, nem köny-
nyű feladatot vállalt. Olyan életművet kel-
lett áttekintenie, amely nehezen hozzáférhető
kötetekben maradt meg. Az a kevés vers-
kötet, amely Bányai Kornél műveiből nap-
világot látott (*Bűzák születése és halála*,

Örök arc, Közelebb a földhöz), nem ért meg újabb kiadást, csak gyűjtőknél, régi barátoknál lehet megtalálni őket. Még az Országos Széchényi Könyvtárban is csak az *Örök arc* van meg! A *halál zsolnárai* című, kéziratban maradt kötete mellett kéziratban kellett felkutatni az életmű tetemes részét is. Emellett lapokban, folyóiratokban keresni a megbújó verseket, elsősorban a Nyugatban, mert Osvát felfedeztette, a Nyugat második vonalának egyik legjobbika volt a költő.

Feltétlen el kellett ezeket mondani előjáróban ahhoz, hogy az eredményt, a válogatott versek kötetét mérlegelhessük. A kötet tekintélyes anyagot tartalmaz, aminek beosztása részben követi az eredeti köteteket. Nagy hiba azonban éppen az, hogy ezt a bevezetőben nem jelzi világosan. Így a kötet elejére a kötetben meg nem jelent korai versek kerültek Igék az éjszakában címen. Feltétlen jelezni kellett volna valahol, jegyzetben, hogy nem korábbi kötettel azonos, annál is inkább, mert a következő fejezet-címek (Búzák születése és halála, Örök arc, Közelebb a földhöz) megegyeznek a megjelent kötetek címével, ha tartalmuk nem is, különösen nem az utolsó rész, amely kötetként 1930-ban jelent meg, de itt a költő 1934-ig, haláláig írt verseit (pontosabban azok egy részét) is tartalmazza. Természetesen nem lehetne kifogásolni a beosztást akkor, ha mint válogatás, egyáltalán nem figyel a kötetek sorára, nem tartja meg címüket. Így azonban ez a megoldás felemás és félrevezető.

Ez azonban csak szerkesztési hiba, aminél sokkal nagyobb az érdem: egy jelentős kötetben bizonyítja, hogy Bányai Kornél méltatlanul felejtették el. Igaz, emlékeztek róla néha (Hajnal Anna, Féja Géza többször), de életműve szinte hozzáférhetetlen maradt.

Bányai Kornél az Ady-utáni nemzedék avantgardista, nagylélegzetű versekkel jelentkező tagja, mégsem folytatója semmi hagyománynak, ha sorain gyakran érezni is — különösen eleinte — az Ady hatást. Ez azonban megmarad egy-egy adys képnél, jelzőnél, szöfűzésnél — többre nem terjed. Sajátságos, egyéni hangú költészetét egyik kortársával sem rokoníthatjuk. Szokatlan hangú költő: nehéz, veretes sorai súlyos tartalmakat hömpölyögtetnek. Igés forradalmi költészet, egyesülve végtelen, erős természet-központosággal, természet és termékenység mítosszal. Gazdag, mint forrása, a természet, de olyan burjánzó is. Nem első olvasásra emésztető költészet; nem a népszerűséget keresi. Aki azonban türelmesen olvassa képgazdag termését, megcsodálja szokatlan hangú, formájú tehetőségét, gazdagságát tartalomban és formában egyaránt. Gazdagság és monotonia — ellentmondásának tűnik. Bányai Kornélnál azon-

ban a bőség, a fékezhetetlen költői kép- és ritmusteremtő erő jele, mely sokszor egyhangúnak tűnik. Utolsó kötetében és későbbi verseiben már visszafogottabb, egyszerűbb lett, de költészete ezáltal nem lett szegényebb, csak csiszoltabb, érettebb, tömörebb. A korábban a természettel teljesen azonosuló szubjektum itt már néha megmutatkozik, bár költészete ezáltal nem azonosulás, nem pedig az elkülönülés a jellemző. Egyéni élményei nem az én, hanem az egész nagy életérzésében oldódnak fel; a termékenység himnuszai tulajdonképpen szerelmes versek, az ember erejét csodáló versei forradalmi optimizmusát tükrözik, elmúlás és halál-versei pedig az örök körforgás és újjáteremtődés felé mutatnak.

Egészen fiatalon, hadifogolyként ismerkedik meg a korábban Ady verseken nevelkedett diák-katona a forradalommal. Lelkes agitátora maradt haláláig. Az orosz forradalom lendülete, a magyar proletariátus forradalma olyan erőt ad indulásához, amit az ellenforradalom ember- és emberségpusztító kora sem bír soha teljesen lerombolni benne. A földhöz menekül, elszigeteltségében a föld közelségéből merít erőt. Halála és elfeledettsége szinte sorsának szimbóluma; költészetének, életének, korának ellentmondásait, reménykedését és kiútalanságát hordozza. Belesimul a kozmikus elmúlásba, amit egész költészetével is előkészített. Magányos volt életében és magányos maradt eltemettségében, halála után is.

Mátyás Ferenc lírai, lelkes hangú bevezetője arra vall, hogy szívügye volt a kötet közzéadása. Érdemes lenne a prózai írások közül is kiemelni a méltatlanul elfeledetteket. Kár, hogy a kötet címét nem a legserencsebben választotta meg; sokkal vonzóbb, költőibb, kifejezőbb kötetcímek kínálkoztak a versanyagból.

Sinka Erzsébet

Radnóti Miklós. Bibliográfia. Összeállította részben Batári Gyula gyűjtése [alapján] Vasvári István. Bevezető: Sós Endre. Bp. 1966. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 151 l. 8 t. (Írói arcképvázlatok 6.)

Írói bibliográfiánk száma, hogy—hogy nem, csekély. Örömmel kell tehát minden újabb, életművet bemutató, regisztráló vállalkozást fogadnunk. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igen fontos feladatot teljesít *Írói arcképvázlatok* című sorozatával, melynek jellegzetes füzetei, kötetei mintaszerű kiállításban és gondos tipográfiával egyre sürűbben hagyják el a sajtót. Sós Endre személyes emlékekkel teli, szép bevezetője után a bibliográfiai anyag három részre